

1. Inledning

Nelly Thüring blev i september 1921 en av de fem första kvinnorna som valdes in i Sveriges riksdag. När hon föddes år 1875 fanns det knappast på kartan att hon skulle bli riksdagsledamot. Kvinnor var inte valbara till första eller andra kammaren och endast en minoritet av de vuxna männen hade rösträtt i riksdagsvalen. Hon levde i ett samhälle präglat av ojämlikhet, där privilegier ärvdes.¹ Hennes familj var småbrukare och fadern hade gått bort några månader innan hon föddes. Min första övergripande forskningsfråga i denna biografi är därför hur Nelly Thüring, som kvinna och utan att tillhöra en inflytelserik släkt, kunde ta sig hela vägen till riksdagen. För att besvara den frågan har jag undersökt hur hon engagerade sig i rörelser som krävde utökade rättigheter för kvinnor och hur hon fördes fram som kandidat av andra socialdemokrater inför det första valet med allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor. Jag har frågat mig vilka hinder hon stötte på och hur hon förhöll sig till dessa, men också vilka möjligheter som öppnades och hur hon tog vara på dem.

Till en början tänkte jag främst på Nelly Thüring som en socialdemokratisk politiker med ett feministiskt engagemang. Men hon hade många andra intressen och engagerade sig i en mängd sakfrågor – hon var nykterist, fredsvän och vegetarian. I hennes samtid var det långt ifrån ovanligt att vara medlem i en rad olika föreningar. Kom-

binationen av sakfrågor förvånar inte heller: nykterheten och freden var ju något både liberaler och socialister kämpade för. Vegetarianismen vann visserligen framför allt anhängare i de övre samhällsskikten, men det fanns gott om radikala personer i dessa kretsar. Vad som vid första anblicken inte verkade gå ihop med partimedlemskapet var hur Nelly Thüring uttryckte sig i olika debattinlägg. Hon fokuserade på individens moraliska ansvar mer än vad jag förväntade mig av en socialist och talade mindre i konflikttermer än många andra samtida agitatorer.

En nyckel till att förstå detta var en artikel som Thüring skrev just för att hennes ideologiska övertygelser hade ifrågasatts. Hon hade gått med i Socialdemokratiska Arbetarepartiet (SAP) 1914. Nu var det 1916 och hon kandiderade till stadsfullmäktige i Göteborg. Vid ett valmöte hade någon retoriskt frågat sig om Thüring verkligen var socialist. I en artikel besvarade hon denna kritik och underströk då att hon var socialist av etiska skäl, snarare än materiella.² Hon placerade alltså sig själv i en tradition av etisk socialism med fokus på gemenskap och broderskap som ofta förknippas med Storbritannien.³ Artikelns idealism för också tankarna till de religiösa socialister som i det tidiga 1800-talets Frankrike hade försökt skapa små idealsamhällen och vars idéer avfärdades av Engels och Marx som "utopisk socialism".⁴ I ljuset av detta började jag omvärdera min syn på Nelly Thürings stora intresse för teosofi, den mest inflytelserika strömningen inom västerländsk esoterism, som vann många nya anhängare under slutet av 1800-talet och 1900-talets första decennier.⁵

Nelly Thüring gick med i Teosofiska Samfundet år 1902 och förblev medlem fram till sin död 1972.⁶ I nästan hela sitt vuxna liv var hon alltså organiserad i den teosofiska rörelsen. Det stod klart redan när arbetet med att skriva denna biografi inleddes. I en levnadsberättelse som Thürings son Nils Thüring har författat beskrivs de teosofiska idéerna som centrala för hennes inställning till samhället och som en drivkraft i hennes politiska arbete.⁷ Vidare är några teosofiska broschyrer från 1950- och 1960-talen det enda som finns bevarat i Nelly Thürings personarkiv, utöver levnadsberättelsen och korrespondens kring denna. Ändå betraktade jag länge inte detta

som relevant för att förstå hennes roll som politiker. Jag utgick från att andlighet hörde till den privata sfären medan jag var intresserad av Thürings agerande i den offentliga sfären. Den kanadensiska historikern Joy Dixons studie av kvinnor som både var teosofier och aktiva i den brittiska rösträttsrörelsen fick mig att inse hur tidsbunden en sådan uppdelning är. Dixon argumenterar för att dessa kvinnor, aktiva kring sekelskiftet 1900, inte såg sin andlighet som en privat fråga utan snarare strävade efter att "sacralize the public sphere".⁸ Att jag inledningsvis inte kopplade samman Nelly Thürings livsåskådning med hennes politiska övertygelse kan ha att göra med den religionsblindhet som historikern Inger Hammar har påtalat när det gäller studier av kvinnorörelsen.⁹ Det hör också samman med den arbetsdelning mellan akademiska discipliner, som enligt religionshistorikern Stefan Arvidsson har resulterat i att relationen mellan religion och politik i allmänhet är understuderad. Den som tar den sekulära socialismen som självklar utgångspunkt riskerar att göra sig blind för såväl kristen socialism som vad Arvidsson kallar "alternativreligiös socialism".¹⁰

Teosofiska Samfundet bildades i New York samma år som Nelly Thüring kom till världen. Medan Henry Steel Olcott var samfundets formella ledare var Helena Petrovna Blavatsky dess andliga auktoritet. Även om själva namnet innebar ett anspråk på att återknyta till uråldrig gudomlig visdom är den moderna teosofin att betrakta som en sorts religiös innovation, ett nytt sätt att intressera sig för andliga frågor som tog form under en tid då naturvetenskapens landvinningar utmanade etablerade världsuppfattningar. I teosofiska böcker och tidskrifter blandades kristen mysticism med influenser från buddhism och hinduism, och därmed introducerades exempelvis föreställningar om karma och reinkarnation i ett västerländskt sammanhang. I linje med uppfattningen att det fanns en kärna av universell visdom i alla religioner var ett av samfundets uttalade syften att bedriva jämförande religionsstudier. Trots att det fanns vissa teosofiska kärnidéer och verk som hade en privilegierad ställning, såsom Blavatskys *Isis Unveiled* (1877) och *The Secret Doctrine* (1888), framhöll teosofier ofta att det inte fanns någon enhetlig teosofisk doktrin. Det ansågs som god praxis att hänvisa till flera olika urkunder och man

betonade gärna att det rörde sig om vetenskapliga studier av religion, vilket i sin tur ifrågasattes av samtida kritiker.¹¹

Att som socialist tala offentligt om teosofi och spiritism (vilket bland annat innebar försök att kommunicera med de avlidnas andar) kunde väcka skarp kritik, något inte minst agitatorn Kata Dalström fick erfara.¹² Ett intresse för människans paranormala förmågor framstod för många som en ny sorts vidskepelse, oförenlig med socialism. Dessutom förknippades teosofin ofta med överklassen; flera av de tongivande personerna hade adlig bakgrund och för att ta del av de föredrag om naturvetenskapliga rön och religiösa spörsmål som de teosofiska logerna arrangerade krävdes en viss boklig bildning.¹³ Idéhistorikern Inga Sanner, som har studerat hur teosofin introducerades i Sverige, betonar att många av dess tidiga förespråkare tillhörde dem som kände sig hotade av industrialiseringen och socialismen. Samtidigt hade de teosofiska lärorna en radikal potential. Det fanns en grund för samhällsengagemang i föreställningen om ett universellt broderskap och i övertygelsen om att ingen kan vara fri medan någon annan lider. Sanner ger flera exempel på hur svenska teosofer under 1890-talet reagerade på sociala orättvisor och uttryckte sin sympati med förtryckta grupper, men framhåller att deras kritik av kapitalismens verkningar framför allt formulerades i moraliska termer. Vad som förespråkades var inte någon snabb samhällsomvälvning, utan ett gradvis andligt och moraliskt höjande av mänskligheten genom individers personliga utveckling och altruistiska handlande.¹⁴ En andra övergripande forskningsfråga i den här boken är därför vilken roll som Nelly Thürings teosofiska livsåskådning spelade för hennes samhällsengagemang. För att besvara denna fråga har jag kartlagt hur hon kom i kontakt med den teosofiska rörelsen, vilka teosofiska kretsar hon ingick i och i vilken utsträckning hon anknöt till teosofiska idéer i sina politiska texter.

I likhet med de brittiska feministiska teosofer som Dixon har studerat hade Nelly Thüring mer framträdande positioner utanför än inom Teosofiska Samfundet.¹⁵ Poängen med att undersöka hur hennes politiska ställningstaganden relaterade till intresset för teosofi är därför inte i första hand att förstå Teosofiska Samfundets utveckling. I stället vill jag studera mötet mellan denna esoteriska tankeström-

ning och de politiska sammanhang som Nelly Thüring verkade inom under 1900-talets första decennier. Studiens övergripande syfte är dels att med Nelly Thüring som lins fokusera på socialdemokratiska kvinnors organisering för rösträtt och förbättrade livsvillkor, dels att genom en undersökning av hur hennes livsåskådning fungerade som drivkraft i det politiska arbetet utforska beröringspunkter mellan teosofiska idéer, etisk socialism och sekelskiftets livsreformrörelser.

Att skriva biografi – möjligheter och utmaningar

Under de senaste decennierna har biografen som genre haft ett uppsving inom historievetenskapen. En bidragande orsak till detta är att feministiskt influerade historiker har dokumenterat bortglömda kvinnoöden.¹⁶ Biografisk metod har varit viktig inom det forskningsfält som på 1970-talet kallades kvinnohistoria och idag oftare benämns genushistoria. I många länder pågår ett arbete med att lyfta fram kvinnor som marginaliserats i tidigare historieskrivning.¹⁷ Anledningen till att jag började skriva om Nelly Thüring var just ett sådant initiativ – jag blev uppmanad att medverka i *Svenskt kvinno-biografiskt lexikon*, som publicerades i två omgångar och nu har synliggjort 2 000 kvinnor verksamma i offentligheten genom fritt tillgängliga kortbiografier.¹⁸

Det vore felaktigt att påstå att Nelly Thüring är helt bortglömd. Hennes agerande i riksdagen har behandlats i historikern Camilla Norrbins kollektivbiografi över kvinnliga riksdagsledamöter.¹⁹ Alla de första kvinnliga riksdagsledamöterna – Nelly Thüring, Kerstin Hesselgren, Elisabeth Tamm, Agda Östlund och Bertha Wellin – har dessutom blivit mer allmänt kända i samband med det hundraårsfirande av den allmänna rösträtten som har pågått under tiden som jag har arbetat med boken.²⁰ Jubileet innebar en rad olika informationsprojekt där rösträttsrörelsens aktörer har uppmärksammats genom utställningar, föreläsningar och dokumentärer. Det har också inneburit nya satsningar på forskning om demokratins genombrott i Sverige, bland annat ett stort projekt som problematiserar bilden av ett definitivt genombrott genom att undersöka vilka som fortfarande var uteslutna i och med de så kallade rösträttsstrecken.²¹ Eftersom

RIKSDAGSKVINNORNAS ENTRÉ

Nelly Thüring.

Kerstin Hesselgren.

Elisabeth Tamm.

Bertha Wellin.

Agda Östlund.

Fotomontage med de fem första kvinnorna i riksdagen, hämtat från tidskriften *Idun*.

rösträttsreformen skulle godkännas i flera steg har det funnits flera datum att markera.²² Den 17 december 1918 träffades en uppgörelse vid den urtima (extrainkallade) riksdagen om att beslut om kvinnlig rösträtt skulle tas vid nästa ordinarie riksdag. Den 24 maj 1919 fattades det första riksdagsbeslutet och den 26 januari 1921 bekräftades grundlagsändringen genom ett andra beslut. I september 1921 hölls de första riksdagsvalen med allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor. I januari 1922 intog de första fem kvinnliga riksdagsledamöterna sina platser i första och andra kammaren.²³ Under det långa hundraårsfirandet 2018–2022 har Nelly Thüring omnämnts i många sammanhang.²⁴ Hon har också uppmärksamats i en kortare biografisk artikel inom ramen för en satsning på att synliggöra kvinnor

med koppling till Göteborg. Boken *Hundra och en Göteborgskvinnor* har i sin helhet varit en stor tillgång i arbetet med att kartlägga Nelly Thürings lokala nätverk.²⁵ Detsamma gäller projektet "Göteborgskvinnor i rörelse/r" som resulterat i en antologi med bidrag om bland annat Göteborgs socialdemokratiska kvinnoklubb.²⁶

Samtidigt är Nelly Thüring den enda av de fem första som inte har ägnats någon längre biografi – alla andra har behandlats i akademiska eller populärvetenskapliga biografier.²⁷ Detta trots att hon i sin samtid var en av de mest aktiva kvinnliga agitatorerna för det socialdemokratiska partiet. Inför valet 1921 höll hon över 300 möten, och hennes föredrag publicerades av Socialdemokratiska kvinnoförbundet med titeln *Vad väntar 1921 av Sverges kvinnor?*.²⁸ Efterfrågan på kvinnliga talare var stor – de antogs kunna rikta sig direkt till alla de kvinnor som skulle rösta för första gången. Även om rösträtten hade vunnits var kvinnors roll i det politiska livet fortsatt omstridd. Nelly Thüring hade själv deltagit i arbetet för kvinnors rösträtt, och fortsatte att försvara sin "medborgarrätt" när denna ifrågasattes – som inför folkomröstningen om förbud mot alkohol, då det förelåg ett förslag om att kvinnors och mäns röster skulle räknas separat.²⁹

Avsaknaden av en biografi om Nelly Thüring har flera tänkbara förklaringar. Den första har med SAP:s egen historieskrivning att göra. I sin avhandling konstaterar historikern och journalisten Åsa Linderborg att kvinnorna länge har lyst med sin frånvaro i rörelsehistoriken.³⁰ Vad gäller Nelly Thüring förekom direkt efter att hon gått bort uppmaningar att minnas hennes gärning inom partiet. I en minnesartikel i den socialdemokratiska tidningen *Arbetet* kritiserades att hon vid begravningen inte fått något tal från "den manliga sidan av partiet".³¹ Liknande kritik framfördes i november 1972 av socialdemokraten Anita Franke, som gav sitt förslag på aktionsprogram mot könsdiskriminering namnet "Operation Nelly" med motiveringen att Thüring "gjort stora insatser för både SAP och kvinnoförbundet men gick bort i vintras utan tack från en enda ledande partiman".³² Thürings egen syn på sitt politiska arbete kan också ha bidragit till att hon inte har ägnats någon längre biografi. I en jubileumsskrift nämner journalisten Lisa Mattson, ordförande i Socialdemokratiska kvinnoförbundet 1964–1981, att Nelly Thüring

hade mycket att berätta om pionjäråren men att det var svårt att få henne att tala om sina egna bedrifter. Mattson kallar hennes talarturnéer 1920–1921 för ”den största kvinnliga agitatorsinsatsen i partiets historia någonsin, i varje fall på det organisatoriska planet. [...] 1922 hade hon bildat 113 nya kvinnoklubbar.”³³ Detta är inte något som Thüring själv har framhållit genom att skriva sina memoarer eller liknande. När hon trots detta har uppmärksammats är det ofta i historieskrivning som syftar till att lyfta fram kvinnors insatser i det socialdemokratiska partiet, såsom agitatorn Hulda Floods översikt *Den socialdemokratiska kvinnorörelsen i Sverige* från 1939, där det finns en kort biografisk notis.³⁴ En festskrift till Disa Västberg, förbundsordförande 1936–1952, behandlar kvinnoförbundets historia genom antologibidrag från personer som själva varit engagerade på olika sätt. Här medverkade Nelly Thüring med ett eget kapitel om den socialdemokratiska kvinnoklubben i Göteborg.³⁵

Att jag själv började intressera mig för Nelly Thüring har att göra med att jag är uppvuxen i Farstorp norr om Hässleholm, alldeles i närheten av byn hon kom ifrån. När jag första gången läste ett utdrag ur sonens levnadsberättelse i en lokalthistorisk bok om Mala där hon växte upp frågade jag mig varför jag aldrig hade hört talas om henne, trots mitt intresse för genushistoria och kvinnors rättigheter.³⁶ Vem var hon, som talade så engagerat om fred, vegetarianism och sociala reformer? Under arbetets gång har mer historievetenskapliga argument för vad vi kan lära oss av att studera Thürings liv vuxit fram. Varje författare av en historisk biografi behöver förhålla sig till frågan om relationen mellan individ och samhälle. Jag sällar mig till dem som menar att det finns ett värde i att analysera enskilda individers agerande i det förflutna. Men det finns olika sätt att göra det, till exempel att använda kortbiografier som fallstudier för att förstå mångfalden i en rörelse eller genom att skriva om ett par eller en större krets av personer verksamma inom samma område. Längre övervägde jag att skriva en kollektivbiografi om flera av de ledande personerna inom Socialdemokratiska kvinnoförbundet på 1920-talet, men jag fastnade för att skildra Nelly Thürings liv i en traditionell biografi ”från vaggan till graven”.³⁷ Min ambition är inte att framställa henne som en exceptionell person med unika kvaliteter utan snarare att

förstå henne i sitt sammanhang. Visst spelar personligheten en viss roll – hennes nyfikenhet och envishet var nog god hjälp på vägen till riksdagen. Men historikerns uppgift är att relatera individen till hennes omgivning, ställa frågor om vad som gjorde en viss bana i livet möjlig och hur och i vilken kontext som den biograferade personens idéer växte fram.³⁸

Berättelser om människors livsöden lockar många till läsning, men biografifgrenens status inom historievetenskapen har varit omdebatterad.³⁹ Metodologiska diskussioner har förts om hur biografiska studier och andra sätt att uppmärksamma individer i det förflutna, såsom mikrohistoria, kan bidra till vår förståelse av samhället i stort.⁴⁰ Ett sätt att precisera poängen med biografiskrivande är att identifiera vilken sorts kunskap som olika typer av biografier kan bidra med. Eftersom tonvikten här kommer att ligga på Nelly Thürings verksamhet som politiker kan boken ses som en "livsverksbiografi" eller "yrkesbiografi".⁴¹ Närmare bestämt är detta en politisk biografi, och liksom historikerna Ann-Christina L. Knudsen och Karen Gram-Skjoldager menar jag att biografisk metod kan bidra till politisk historia på flera sätt. Politisk historieskrivning utgår ofta från formella organisationsstrukturer, och biografiska studier fungerar därmed som ett komplement genom att påminna om att politiska aktörer rör sig mellan olika organisationer och institutioner under sin karriär.⁴² Att följa individer genom det politiska landskapet framstår som särskilt intressant just vad gäller 1900-talets första decennier, då partiväsendet ännu inte var helt etablerat och flera partier dessutom splittrades.⁴³ En biografisk studie förmår i bästa fall att fungera som en förmedlande länk mellan specialiserade arbeten om enskilda politiska partier och intresseorganisationer.

Pionjärer som Nelly Thüring är intressanta att studera, eftersom de utmanar etablerade normer.⁴⁴ I hennes fall handlade det till exempel om att utmana föreställningen om politik som en manlig domän. I takt med att allt fler kvinnor har ägnats akademiska biografier har det utvecklats en särskild subgenre, feministisk biografi, som enligt historikern Susan Ware kännetecknas av "a focus on gender as a primary influence on women's lives".⁴⁵ I linje med det feministiska slagordet att det personliga är politiskt betonar Ware vikten av att ägna

uppmärksamhet åt kopplingarna mellan den biograferades personliga och professionella liv. Eftersom debatten om kvinnors rösträtt och valbarhet var kringgärdad av könade föreställningar om uppdelningen mellan en privat och en offentlig sfär, är det uppenbart att kvinnliga politikers civilstånd och ifall de hade barn eller inte spelade roll för deras ställning. I arbetet med denna bok har jag strävat efter att synliggöra detta. Intresset riktas alltså i första hand mot Thürings verksamhet i offentligheten, men utifrån en medvetenhet om att vardagslivet både skapade förutsättningarna för och påverkades av det politiska arbetet berörs även detta. Var hon bodde, hur hon försörjde sig och vilka nätverk hon ingick i är av vikt för att förstå i vilka sammanhang hennes idéer och politiska åsikter formades.⁴⁶ Genom denna biografi över Nelly Thüring vill jag också visa på betydelsen av att studera kvinnors politiska medborgarskap i ett långt tidsperspektiv.⁴⁷ När det gäller rösträtsfrågan ligger det nära till hands att betrakta år 1921 som den avgörande milstolpen. Genom att följa Thürings politiska bana – hennes arbete för kvinnors rösträtt, striderna kring hennes kandidatur till stadsfullmäktige i Göteborg 1916 och hennes tid som riksdagsledamot 1922–1928 – anknyter jag både till tidigare studier om kampen för rösträtt och till forskning om villkoren för kvinnors politiska deltagande sedan rösträtten var vunnen.⁴⁸

Ett val man behöver göra som författare till en biografi är om framställningen ska få en tematisk eller kronologisk struktur. Under forskningsprocessen har jag skrivit tematiskt avgränsade artiklar och antologikapitel, där diskussionen om olika aspekter av Nelly Thürings liv har kunnat fördjupas.⁴⁹ Inspiration till detta arbetssätt, som gör det möjligt att anknyta till relevanta forskningslägen och att presentera preliminära resultat för specialiserade läsare, har jag hämtat från historikern Kirsti Niskanens biografi över Karin Kock.⁵⁰ Men förutsättningarna skiljer sig åt eftersom Nelly Thüring har varit mer okänd, och en stor del av forskningsuppgiften har bestått i att rekonstruera livsloppet och centrala händelser. I den här boken har jag valt en kronologisk framställning eftersom jag anser att detta är viktigt för att förstå hur Thüring formades som politiker. Däremot görs tematiseringar inom varje kapitel.

Biografiska studier av personer som var intresserade av esoteriska

strömningar väcker forskningsetiska frågor eftersom just ett intresse för esoterism kan ha bidragit till att personen i fråga har marginaliserats i sin samtid.⁵¹ Jag har här valt att framhäva Nelly Thürings långvariga intresse för teosofi, trots att hon i många av de analyserade texterna inte uttryckligen beskrev sig själv som teosof, vilket troligen hänger samman med Teosofiska Samfundets neutralitetsprincip. Medlemmarna förväntades inte uttala sig om politiska frågor i samfundets namn.⁵² Senare i livet har hon dock själv talat öppet om sitt teosofiska engagemang, både i sonens livsberättelse och i texter som hon publicerade i eget namn.

Andra etiska frågor som biografiförfattare ofta ställs inför har inte varit lika framträdande. Eftersom inga dagböcker och mycket få brev finns bevarade har jag inte behövt avväga vad som kan återges och vad som är för privat och måste utelämnas i lika stor utsträckning som forskare som arbetat med omfattande brevsamlingar, exempelvis makar emellan. Bristen på personligt källmaterial betyder samtidigt att det är mycket som jag inte kan säga något om i den här biografen. Analysen bygger till största delen på vad Nelly Thüring har yttrat i offentliga sammanhang, i publicerade texter och på organisationers möten. Om hur hon tänkte och kände i avgörande situationer är det svårt att uttala sig och jag har emellanåt försökt tydliggöra vad vi *inte* kan veta. Att det finns så lite personligt källmaterial och så få publicerade texter om Nelly Thüring innebär också att det inte har varit lika aktuellt att ifrågasätta eller dekonstruera en etablerad bild av henne som när det gäller mer kända och mytomspunna politiker.⁵³ Däremot har jag under arbetets gång reflekterat över mitt eget sätt att berätta om henne.

Det är mycket lätt att imponeras av rösträttsrörelsens ledande aktivister – deras mod, uppfinningsrikedom och arbetskapacitet. På samma gång delar jag idéhistorikern Ulla Manns reservationer mot att framställa rösträttskampen som en framgångssaga. I sitt kapitel i jubileumsantologin *Rösträttens århundrade* har Manns jämfört två radikalt olika versioner av den kvinnliga rösträttsrörelsens historia. Lydia Wahlström, som hade en framskjuten position i Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt (LKPR), ägnade i sin historik över den svenska kvinnorörelsen stort utrymme åt det arbete för rösträt-

ten som hon själv var djupt delaktig i. Författaren och journalisten Elin Wägner kom å andra sidan, utifrån sin ekofeministiska, civilisationskritiska hållning, att betrakta rösträtten som ett villkorat tillträde till en manlig värld som inte förmått lösa de stora ödesfrågorna. Manns menar att det är Wahlströms version som ofta reproduceras i jubileumsskrifter och liknande, och vänder sig mot att man därmed framhäver reformistiska strävanden inom det politiska systemet på bekostnad av utomparlamentarisk aktivitet. Inriktningen på politiskt medborgarskap innebär enligt Manns också att andra frågor som var centrala för kvinnorörelsen – till exempel upphävandet av mäns målsmanskap inom äktenskapet – hamnar i skymundan. Hon uppmanar därför historiker att försöka kombinera sin fascination inför feministiska föregångare med en kritisk blick på kvinnorörelsens egen historieskrivning: ”[B]orde vi inte samtidigt kunna producera en mer nyanserad, reflexiv historieskrivning om kvinnorörelsen och de olika kamper som utspelat sig än vi hittills har gjort?”⁵⁴ Jag antar utmaningen, medveten om att balansgången är svår.

Tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter

Eftersom Nelly Thüring var aktiv i en mängd olika organisationer och sakfrågor anknyter undersökningen till tidigare forskning inom en rad olika områden. De flesta av dessa arbeten diskuteras löpande i de empiriska kapitlen. I detta avsnitt presenteras studiens bidrag mer övergripande i relation till forskningsläget.⁵⁵

Studier om socialdemokratiska kvinnors organisering och engagemang för rösträtt

Som den kanadensiska historikern Joan Sangster har påpekat i sitt översiktsverk om kampen för kvinnlig rösträtt i Kanada har socialister varit relativt frånvarande i historieskrivningen om rösträttsrörelsen. Bland möjliga förklaringar till detta nämner hon högst konkreta faktorer, såsom brist på resurser för att delta i internationella kongresser och brist på tid för att nedteckna sina minnen.⁵⁶ De brittiska historikerna June Hannam och Karen Hunt talar, utifrån empiri från Storbritannien, om en sorts dubbelt osynliggörande: socialis-

tiska kvinnors arbete för rösträtten har marginaliserats både i mer allmänna verk om de socialistiska partiernas historia och i historie-skrivningen om den kvinnliga rösträttsrörelsen. I den mån socialistiska kvinnor över huvud taget nämns är det ett fåtal kända personer som återkommer, medan många andra har förblivit namnlösa. Hannams och Hunts ambition är att lyfta fram dessa kvinnor, inte bara för att synliggöra dem som personer, utan också för att visa på deras inflytande på den socialistiska idéutvecklingen.⁵⁷ Även om det finns avgörande skillnader mellan Storbritannien och Sverige både när det gäller hur socialismen tog sig organisatoriska uttryck och kvinnorösträttsrörelsens kronologi, har deras övergripande poäng fungerat som motivation för ett särskilt fokus på Thürings engagemang i rösträttsfrågan.⁵⁸ Jag har även hämtat inspiration från Hannams och Hunts tillvägagångssätt. Genom att teckna en samling kortbiografier över kvinnor verksamma i Independent Labour Party (ILP) och Social Democratic Federation (SDF) har de ifrågasatt stereotyper när det gäller hur socialistiska kvinnor har framställts: antingen som heltidsagitatorer från medelklassfamiljer eller arbetarklassfruar/döttrar som mest ordnade sociala sammankomster. Många av de kvinnor som de lyfter fram genom att inte bara undersöka nationellt kända partirepresentanter utan också lokalavdelningarnas aktivister politiserades genom strejker.⁵⁹ I relation till deras resultat är det relevant att biografiskt undersöka en av de första kvinnliga riksdagsledamöternas väg in i det socialdemokratiska partiet, särskilt med tanke på att Nelly Thüring varken hade någon facklig bakgrund eller någon koppling till partiet genom familjeband.⁶⁰

Det socialdemokratiska partiets ställningstaganden till kravet på kvinnlig rösträtt, och hur socialdemokratiska kvinnor agerade i förhållande till detta, har tidigare undersökts av historikern Christina Carlsson. Hon visar att förutsättningarna förändrades i och med att män fick allmän rösträtt, om än med flera inskränkningar, genom reformen 1907/1909. Det blev lättare att aktivt verka för kvinnlig rösträtt inom det socialdemokratiska partiet nu när männens rösträttsfråga var löst.⁶¹ Samarbete med vad som från vänsterhåll kallades den ”borgerliga” kvinnorörelsen var dock fortsatt kontroversiellt bland de socialdemokratiska kvinnorna.⁶² Carlssons studie avslutas tids-

På den första socialdemokratiska kvinnokonferensen 27–29 januari 1907 debatterades bland annat ifall det var möjligt att samarbeta med Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt.

mässigt 1910, medan historikern och genusvetaren Gunnel Karlssons avhandling om Socialdemokratiska kvinnoförbundet främst fokuserar på efterkrigstiden och därmed behandlar rösträttsfrågan kortfattat.⁶³ Genom att undersöka Nelly Thürings engagemang för kvinnors rösträtt bidrar denna biografiska studie med ny kunskap om socialdemokratiska kvinnors arbete för kvinnors rösträtt under 1910-talet, både nationellt och vad gäller Göteborg.

Att tanken på en särskild organisation för kvinnor inom SAP var

kontroversiell är väl belagt i tidigare forskning. Under 1890-talet debatterades detta vid flera partikongresser och svaret blev ofta att det inte existerade någon särskild kvinnofråga, en position som bland annat förespråkades av Kata Dalström som däremot ställde sig positiv till att anställa en kvinnlig agitator. När den första socialdemokratiska kvinnokonferensen ordnades 1907 underströks att syftet inte var att bilda en separat organisation, utan att samordna kvinnliga fackföreningar och kvinnoklubbar.⁶⁴ Redan vid kvinnokongressen 1908 framfördes ändå förslag om att bilda ett förbund, vilket röstades ned. Frågan togs åter upp till debatt på kvinnokongresserna 1911 och 1914, men avslogs då av verkställande utskottet med hänvisning till dålig ekonomi. Vid kongressen 1914 valdes dock en centralstyrelse för att sköta samordningen på ett mer beständigt sätt än genom tillfälliga kommittéer.⁶⁵ Planerna på en egen organisation accepterades först i samband med de nya rösträttsbestämmelserna och år 1920 bildades Socialdemokratiska kvinnoförbundet. Historikern och journalisten Lotta Gröning har i sin avhandling påpekat att kvinnorna då blev intressanta som väljare, vilket alltså ledde till organisatoriska förändringar.⁶⁶

I och med att jag här studerar en av förbundets mest aktiva resetalare förskjuts perspektivet, från frågan om särorganisering eller ej till vilka nya förutsättningar för agitation som rösträtten och bildandet av förbundet innebär. Som ekonomhistorikerna Pernilla Jonsson och Silke Neunsinger har framhållit är tillgången till resurser, både ekonomiska sådana och medlemmarnas tid, en central faktor för sociala rörelsers möjligheter att agera. Socialdemokratiska kvinnoförbundet hade vissa egna intäkter, såsom medlemsavgifter, men inget fast anslag från partiet och ingen egen valfond. Under valår förekom särskilda bidrag för agitationen men deras tillfälliga karaktär försvårade en långsiktig planering av valkampanjen.⁶⁷ Bristen på resurser – men också på tillgängliga talare – påverkade organiseringen av förbundets talarturnéer under våren 1921, vilket här undersöks med fokus på förutsättningarna för Nelly Thürings omfattande resor.⁶⁸

Flera studier har visat hur den socialdemokratiska kvinnorörelsens sammansättning och politiska inriktning förändrades under 1900-talets första decennier. Vid den första kvinnokonferensen var

de flesta ombuden yrkesarbetande, fackligt organiserade kvinnor, men efter hand blev ombuden för kvinnoklubbar i majoritet och från 1924 var inga kvinnliga fackföreningar anslutna till förbundet.⁶⁹ Förbättrade villkor för ogifta mödrar och utomäktenskapliga barn var tidigt en viktig fråga som drevs i samarbete med andra kvinnoorganisationer.⁷⁰ Under mellankrigstiden var spänningen mellan kvinnors rätt till arbete och ett framväxande hemmafruideal en central konfliktlinje.⁷¹ På 1930-talet, vilket Gunnel Karlsson betraktar som kvinnoförbundets genombrottsperiod, ökade förbundets medlemsantal och även inflytandet i samspel med att familjepolitik och befolkningspolitik blev mer centrala områden för SAP.⁷² Den här studien förändrar inte denna övergripande bild av förbundets utveckling, men ger en närmare inblick i de kvinnliga socialdemokratiska riksdagsledamöternas arbete under de två första mandatperioderna efter rösträttsreformen. Tidigare forskning har visat på ett kvardröjande motstånd mot kvinnor i politiken under 1920-talet.⁷³ Vad jag fokuserar på här är hur Nelly Thüring hanterade och själv kommenterade den uppståndelse det väckte när hon och övriga riksdagskvinnor installerades. Att undersöka Thürings initiativ och samarbeten som riksdagsledamot kan också visa på andra idémässiga inspirationskällor än dem som tidigare framhållits.

Studier om teosofi som grund för politiskt engagemang

Relationen mellan teosofi och politik var omdebatterad från starten. Religionshistorikern Colin Duggan har visat att Teosofiska Samfundets neutralitetsprincip var en produkt av den koloniala kontexten i Indien, dit Blavatsky och Olcott flyttade 1879. Det nya huvudkvarteret i Adyar, Chennai, stod klart år 1882. Den brittiska administrationen satte de teosofiska ledarna under övervakning och så fort de höll offentliga möten granskade man om de på något sätt var inriktade på att skapa en politisk rörelse. Ur detta sammanhang stammade de tidiga formuleringarna om att Teosofiska Samfundet inte hade några politiska syften.⁷⁴ Historikern och statsvetaren Mark Bevir har visat att teosofin, trots neutralitetsprincipen, var viktig för den indiska nationella rörelsens framväxt, både på grund av att man hyllade hinduismen och kritiserade det materialistiska västerlandet

och eftersom organisationen fungerade som en sorts infrastruktur för politiska aktivister.⁷⁵ Med religionsvetaren Siv Ellen Krafts ord fanns det inom Teosofiska Samfundet en ständig spänning mellan en inriktning på ockultism och jämförande studier av religioner och ”applied theosophy”, det vill säga tillämpning av den teosofiska livs-
 åskådningen genom engagemang i sociala och politiska frågor.⁷⁶

Tidigare biografiska studier har visat att teosofi kunde utgöra en gemensam nämnare för ställningstaganden i många olika sakfrågor. Utifrån sin studie av en grupp kvinnliga teosofier i Storbritannien konstaterar Dixon: ”Theosophy provided one way of theorizing the connections between causes as apparently diverse as women’s suffrage, antivivisection, pacifism, anti-imperialism, and socialism.”⁷⁷ Liknande radikala miljöer – befolkade av personer som förenade ett intresse för teosofi med arbete för fred, nykterhet, vegetarianism, djurskydd, kvinnors rösträtt och socialism – förekom i flera andra anglosaxiska länder.⁷⁸ I en artikel om den liberala finska läraren, yrkesinspektrisen och politikern Vera Hjelt har kulturhistorikern Marjo Kaartinen argumenterat för att det inte är möjligt att förstå ”the underlying ethos behind Hjelt’s activities” utan att ta hänsyn till hennes teosofiska livsåskådning.⁷⁹ Min utgångspunkt i den här studien är att Nelly Thürings engagemang i den teosofiska rörelsen är centralt om man vill undersöka hennes politiska gärning.

Hur den spänningsfyllda relationen mellan teosofi och politik tog sig uttryck i Sverige under 1900-talets första decennier är ännu relativt outforskat.⁸⁰ Rent generellt är det framför allt den teosofiska rörelsens etablering i slutet av 1800-talet som har undersökts i tidigare svenska studier. Viktor Rydberg har tillskrivits en central roll i grundandet av den första svenska teosofiska sammanslutningen 1889, men han blev själv inte medlem och källvärdet hos det protokoll som använts som belägg för att framställa denne kände författare som initiativtagare har ifrågasatts.⁸¹ Icke desto mindre var Rydberg en förgrundsgestalt inom den religiösa liberalism som vände sig både mot kyrkans maktställning och mot kristna dogmer. Redan under 1830- och 1840-talen hade den växande frikyrkorörelsen mer intensivt börjat ifrågasätta statskyrkan. I kölvattnet av Rydbergs bok *Bibels lära om Kristus* (1862) fick den tyska kristendomskritiken

ett större genomslag i Sverige på 1860-talet. Flera nya sammanslutningar sökte alternativ till den etablerade kristendomen.⁸² Beteckningen "fritänkare" användes under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet både om personer som helt motsatte sig religionen och om dem som, likt Rydberg, ville förnya kristendomen. Till dem hörde de så kallade förnuftstroende, som med inspiration från unitarismen ifrågasatte treenighetsläran men fortfarande betraktade sig som kristna.⁸³ Från Utilistiska samfundet, med Viktor Lennstrand i spetsen, förekom mer hätska ifrågasättanden av statskyrkan och dess ledare.⁸⁴ En annan grund för att kritisera religionens ställning i samhället och förespråka religionsfrihet var positivismen, som bland annat Anton Nyström gjorde sig till talesperson för.⁸⁵ Även inom den tidiga svenska socialdemokratien förekom en skarp kristendomskritik.⁸⁶ De första svenska teosoferna betraktade visserligen statskyrkan som dogmatisk och förstelnad, men tog inte helt avstånd från kristendomen, och i *Teosofisk tidskrift* användes återkommande bibelcitater för att visa på de egna idéernas överensstämmelse med den ursprungliga kristna läran.⁸⁷

Den organisation som vid starten 1889 hette Teosofiska Samfundets Svenska Afdelning bytte år 1891 namn till Svenska Teosofiska Samfundet, vilket år 1893 ändrades till Skandinaviska Teosofiska Samfundet och år 1895 till Teosofiska Samfundets Skandinaviska Sektion. Den maktstrid som ägde rum inom den internationella organisationen i mitten av 1890-talet, den så kallade Judge-krisen, resulterade i att den amerikanska sektionen under ledning av William Q. Judge förklarade sig självständig från Teosofiska Samfundet med säte i Adyar. Denna splittring fick efterverkningar i den internationella teosofiska rörelsen. Några medlemmar av den skandinaviska sektionen, däribland generalsekreteraren Gustaf Zander, bildade 1896 en ny organisation med namnet Svenska Teosofiska Samfundet. Denna nya organisation samarbetade med andra loger i Europa som ville följa Judge. Efter ytterligare konflikter etablerades en svensk avdelning av Universella Broderskapet, som grundades 1898 av Katherine Tingley. Hon hade stått Judge nära och efter hans död tog hon ledningen över den amerikanska sektionen, som inordnades i Universella Broderskapet. År 1900 etablerade Tingley ett teosofiskt

Annie Besant omgiven av teosofer från Göteborg och Malmö vid sitt besök i Lund 1898. Besant blev 1907 ledare för Teosofiska Samfundet (Adyar).

centrum i Point Loma i Kalifornien.⁸⁸ Teosofiska Samfundet (Adyar) hade fortsatt många medlemmar i Skandinavien. När sektionen höll årsmöte i Stockholm 1904 redovisades att antalet medlemmar uppgick till 648. De flesta av dessa bodde i Sverige, där det vid denna tid fanns 21 loger tillhörande Adyargrenen, från Lund i söder till Kiruna i norr.⁸⁹ Ledare för båda de konkurrerande teosofiska organisationerna besökte Sverige vid flera tillfällen.⁹⁰

Vid sidan om Olcott blev Annie Besant en framträdande person inom Adyarteosofin, särskilt efter att H. P. Blavatsky hade gått bort 1891. Besant hade både varit en organiserad fritänkare och medlem av The Fabian Society i Storbritannien innan hon gick med i Teoso-

fiska Samfundet. År 1907 efterträdde hon Olcott som ordförande, och kom tillsammans med Charles Webster Leadbeater att fungera som samfundets ledare under vad som brukar kallas "Second Generation Theosophy".⁹¹ I flera olika skrifter försvarade Besant sig mot kritiker av hennes vägval genom att understryka samfundets portalparagraf – att sträva efter det universella broderskapet – och hävdade att det inte fanns någon motsättning mellan att vara socialist och att vara teosof.⁹² Även i Sverige fanns beröringspunkter mellan fritänkeri, teosofi och den tidiga arbetarrörelsen. Många av dem som introducerade teosofin här fanns med i kretsen kring tidskriften *Sanningssökaren* som samlade förnuftstroende. Särskilt intressant i detta sammanhang är att Axel Frithiof Åkerberg både översatte några av de centrala teosofiska verken till svenska och var med och bildade den första socialdemokratiska föreningen i Sverige. Han såg socialismen som den sanna kristendomen men lämnade snart *Social-Demokraten* som skribent, och Inga Sanner menar att utrymmet för moralisk utopism snabbt minskade inom socialdemokratien. Skillnaderna mellan en mer konsensusinriktad medelklassradikalism med fokus på förbrödring och en mer klasskampsbetonad marxistisk socialism blev allt tydligare.⁹³ Trots detta finns även senare exempel på socialister med intresse för de teosofiska lärorna – historikern Gunnela Björk nämner i sin biografi över Kata Dalström att det fanns flera i hennes krets som delade intresset för mystik, samtidigt som hon alltså kunde möta motstånd från publiken när hon talade om detta offentligt.⁹⁴ I den här studien fortsätter jag att närmare utforska detta spänningsfyllda förhållande mellan socialism och teosofi. Det bör dock påpekas att teosofiska idéer även har kombinerats med andra ideologiska inriktningar, i konservativa och antidemokratiska rörelser.⁹⁵

Inom religionshistorisk forskning inriktad på västerländsk esoterism har det framhållits att den teosofiska rörelsen var jämförelsevis öppen för kvinnor. Som Siv Ellen Kraft har påpekat utgör Teosofiska Samfundet "a historically rare case of a male founder being overshadowed by his female counterpart, and the equally rare case of women having formal religious authority".⁹⁶ H.S. Olcott var visserligen den formella ledaren för det första Teosofiska Samfundet, men det var alltså H.P. Blavatsky som hade störst andlig auktoritet. När Besant

valdes till ordförande var hon redan en mycket rutinerad talare, men internationellt sett finns många exempel på kvinnor som fick erfarenhet som talare inom teosofiska organisationer, där talekonsten var högt värderad.⁹⁷ Kvinnors roll inom det svenska Teosofiska Samfundet (Adyar) har dock inte studerats i någon större utsträckning. Sanner nämner att män var i majoritet i det svenska samfundet, men att det ändå fanns en relativt stor andel kvinnliga medlemmar som även bidrog med artiklar i *Teosofisk tidskrift*.⁹⁸ Denna bok bidrar till att utforska personkopplingar mellan teosofin och kvinnorörelsen, framför allt genom en fördjupning om Göteborgslogen, som Thüring var med i under 1910-talet.

I sin studie om teosofiska feminister i Storbritannien har Joy Dixon argumenterat för att deras tänkande bör betraktas som "a kind of political theology, in which women's oppression was construed as a symbol and a symptom of a larger problem, one of cosmic dimensions: the subjection of the spiritual to the material in Edwardian culture".⁹⁹ Även Siv Ellen Kraft har framhållit att de teosofiska lärorna kunde användas för att ifrågasätta kvinnors underordning. Både Blavatsky och Besant var uttalat skeptiska till äktenskapet som institution och betonade i stället vikten av individens andliga utveckling. Den inflytelserika brittiska teosofen Emily Lutyens idealiserade moderskap men gav det en bred innebörd: förutom moderskap i biologisk mening talade hon om "civic motherhood", en sorts samhällsmoderlighet som bland annat kunde utövas genom att kvinnliga politiker deltog i det offentliga livet. Vidare fanns hos en del teosofier, inte minst Blavatsky, en fascination för androgynitet.¹⁰⁰ I en del av de teosofiska feministernas skrifter dekonstrueras det binära könssystemet med utgångspunkt i föreställningen om att själen saknar kön. Denna uppfattning kunde ligga till grund för argument om att könsförtryck angår alla, eftersom vi inte vet om vi kommer att återfödas i en manligt eller kvinnligt kodad kropp nästa gång. Samtidigt kunde det i samma skrifter finnas uttryck för mer essentialistiska förståelser av kön.¹⁰¹ Dessa tidigare studier tjänar som utgångspunkt för resonemang om hur Nelly Thüring argumenterade för kvinnors rättigheter och hur hon såg på kön, sexualitet och moderskap.

Källmaterial

Som framgått har jag i arbetet med denna biografi endast haft tillgång till ett knapphändigt personligt källmaterial. Eftersom Nelly Thürings personarkiv varken innehåller dagböcker eller brev adresserade till henne har den ovan nämnda levnadsberättelsen varit mycket viktig och förtjänar därför en närmare presentation. Nils Thürings levnadsberättelse om sin mor är ett opublicerat manuskript som tidsmässigt sträcker sig över hela hennes liv. Han ville uppmärksamma hennes gärning och försökte få levnadsberättelsen utgiven genom att år 1985 kontakta Lisa Mattson, dåvarande riksdagsledamot och tidigare ordförande för Socialdemokratiska kvinnoförbundet.¹⁰² Mattson lämnade senare in manuskriptet till Folkrörelsernas arkiv i Göteborg tillsammans med några skrifter om teosofi som Nelly Thüring hade skickat.

Levnadsberättelsen innehåller inte bara sonens röst eftersom den till viss del bygger på intervjuer och samtal med Nelly Thüring. Dessa intervjuer har inte kunnat påträffas, utan det som finns bevarat är vad som redovisas i själva levnadsberättelsen. Sonens framställning bygger även på skriftligt källmaterial, såväl tidningsartiklar som protokoll från Göteborgs stadsfullmäktige och riksdagen. På så sätt har levnadsberättelsen även fungerat som ingång för att söka fram annat källmaterial, och när så har varit möjligt har jag citerat ursprungskällan. I något enstaka fall har det inte varit möjligt att söka fram denna och då citerar jag efter sonens levnadsberättelse. Detta maskinskrivna, opublicerade manuskript innehåller både strykningar och tillägg på separata sidor. Sidnumreringen börjar om för varje nytt avsnitt. Därför anges i källhänvisningarna till sonens levnadsberättelse först en siffra som visar vilket avsnitt det gäller, följt av sidnummer. I min numrering utgör inledningen avsnitt 1. Avsnitt 2, med rubriken "Min mor", handlar om uppväxten och ungdomstiden i Skåne. Nästa rubrik är "Göteborg", vilket jag kallat avsnitt 3. Avsnitt 4, som saknar rubrik, behandlar Nelly Thürings första år som riksdagsledamot. Det sista avsnittet, nummer 5, behandlar den andra mandatperioden i riksdagen och tiden fram till hennes bortgång 1972.

Levnadsberättelser kan analyseras på flera olika sätt, och beroen-

de på vad man är intresserad av behöver olika typer av källkritiska frågor ställas.¹⁰³ Det vore fullt möjligt att analysera framställningen som helhet som en berättelse. Redan i titeln anger sonen sitt grundbudskap: "Den långa och svåra vägen". Han framhåller hur hans mor mötte motgångar men klarade av dem tack vare envishet. Tonen präglas av att levnadsberättelsen tillkom sent i Nelly Thürings liv, och när Nils Thüring själv i vuxen ålder blickade tillbaka. I den här boken har jag dock inte gjort någon närmare narrativ analys av levnadsberättelsen, utan använt den som källa till enskilda uppgifter om Nelly Thürings bosättning, sysselsättning och personliga förhållanden. Dessa uppgifter har i möjligaste mån kontrollerats med hjälp av folkbokföringen.

Vissa passager, främst de som rör familjelivet och Nelly Thürings liv på äldre dagar, går inte att kontrollera gentemot andra källor. Jag har citerat dem, medveten om att dessa situationer och anekdoter har berättats inom ramen för en större levnadsberättelse, med ett visst grundbudskap. Detsamma gäller liknande framställningar där Thüring har porträtterats i efterhand. Även Lisa Mattson genomförde egna intervjuer med Thüring, vilket resulterade i en minnesartikel publicerad 1979.¹⁰⁴ Eftersom denna artikel innehåller beskrivningar om uppväxten och hur det politiska engagemanget väcktes är den värdefull, särskilt med tanke på att Nelly Thüring själv inte nedtecknat sina minnen. Men den måste givetvis tolkas i relation till Mattsons ambition att hylla en vän och pionjär i samma rörelse som hon själv varit verksam i. En del upplysningar om familjeförhållanden har också inhämtats genom en intervju med Tora Göransson, en släkting till Nelly Thürings make. Både hon och Nelly Thürings barnbarnsbarn Cecilia Mårtenson och Fredrik Ydell har även lånat ut fotografier från Thürings ateljéer i Lund och Göteborg som sparats inom släkten.

I släktingarnas privata arkiv finns en del tidningsurklipp rörande Nelly Thüring. Detta material har kompletterats med systematiska sökningar i Kungliga bibliotekets databas över digitaliserade dagstidningar. Därigenom har jag hittat både annonser för föredrag, referat av föredrag och längre artiklar om och av Nelly Thüring. Ytterligare sökningar på mikrofilm har gjorts för relevanta tidningar som

ännu inte är digitaliserade, såsom *Ny Tid* och *Nya Samhället*. Att Socialdemokratiska kvinnoförbundets tidskrift *Morgonbris* – där Nelly Thüring var en flitig medverkande under större delen av 1920-talet – finns tillgänglig digitalt via KvinnSam har underlättat arbetet enormt. Relevanta årgångar har gått igenom och här kan man både följa Thürings turnéer som resetalare, resonemang om strategier för att nå ut och längre fram rapporter från arbetet i riksdagen. För tiden som riksdagsledamot har jag även använt andra kvinnotidskrifter, såsom *Idun* och *Husmodern*, och Göteborgsbaserade *Kvinnornas tidning*, som både rapporterade om de nya kvinnliga ledamöternas första tid i riksdagen och följde upp med intervjuer. Nelly Thürings och andra kvinnliga riksdagsledamöters betraktelser i kvinnotidskrifterna över hur de mottogs har också använts i analysen.

En förutsättning för att den här biografin över huvud taget varit möjlig att skriva är att källmaterial finns bevarat från många av de organisationer som Nelly Thüring var medlem i. Protokoll, foton och föredrag från den teosofiska logen av Teosofiska Samfundet (Adyar) i Lund finns på Kulturen. Vad gäller Nellys teosofiska engagemang på andra orter har rapporter över verksamhet och årsmöten ur *Teosofisk tidskrift* med efterföljare använts, eftersom det mig veterligen inte finns material bevarat efter dessa loger på offentliga arkiv. På KvinnSam vid Humanistiska biblioteket, Göteborgs universitet, finns medlemsmatriklar och protokoll efter Göteborgs Kvinnliga Diskussionsklubb. Medlemsmatrikeln för Göteborgs Förening för Kvinnans Politiska Rösträtt (FKPR) finns däremot i Kjellbergsska flickskolans arkiv på Riksarkivet i Göteborg. Vidare har Föreningsarkivet, tidigare Folkrörelsernas arkiv, på Regionarkivet i Göteborg varit en viktig resurs, med material från både logen Jupiter av Internationella Godtemplarorden (IOGT), Göteborgs arbetarekommun (AK) och Göteborgs socialdemokratiska kvinnoklubb (SDKK). En del av kvinnoklubbens protokollsböcker är tyvärr i dåligt skick på grund av vattenskador – i några har bläcket i det närmaste försvunnit. Det beror på ett beslut fattat i slutet av april 1940 om att snabbt samla in material från de olika organisationerna inom Göteborgs arbetarekommun. Orsaken var rädslan för en tysk invasion. Norge var redan ockuperat och erfarenheten därifrån visade att det var livsfar-

ligt med listor över aktiva socialdemokrater. Medlemsförteckningar anonymiserades, en del papper brändes, annat material grävdes senare ned i metallkapslar men blev alltså trots detta vattenskadat. För vissa år saknas material helt från kvinnodistriktet, men protokoll och medlemsmatriklar från Göteborgs socialdemokratiska kvinnoklubb vad gäller de år som är relevanta för denna studie finns bevarade.¹⁰⁵

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek i Flemingsberg har utgjort en viktig resurs på flera sätt. Här förvaras Socialdemokratiska kvinnoförbundets material, varav jag har använt kongressprotokoll, protokoll från förbundsstyrelsen och dess föregångare före förbundets bildande 1920 samt cirkulär, skrivelser och agitationsrapporter. I Socialdemokratiska kvinnoförbundets arkiv finns också några få brev av Nelly Thürings hand – till partikamraterna Agda Östlund och Signe Vessman. Här har jag också hämtat visuellt material såsom affischer och foton. Via sökningar i KvinnSams databas har jag hittat ytterligare två brev skrivna av Thüring, med författaren Ellen Key och Honorine Hermelin, rektor för Kvinnliga medborgarskolan i Fogelstad, som mottagare. Andra sökningar har varit resultatlösa. Bland materialet i släktens ägo finns ett vykort från den välkände socialdemokratiska skolpolitikern Värner Rydén, men inga brev från Nelly Thüring finns i dennes personarkiv.

Avgränsningar och disposition

Både valet att skriva en politisk biografi och tillgången till källmaterial har bidragit till studiens avgränsningar. Störst utrymme ägnas åt Nelly Thürings mest verksamma tid inom föreningsliv och partipolitik, det vill säga från 1900 till 1928 eller från 25-årsåldern tills hon var drygt 50 år gammal. I kapitel 3 behandlas tiden i Lund där hon startade sin första fotoateljé och blev engagerad i både nykterhetsrörelsen, fredsrörelsen, Teosofiska Samfundet och vegetarianismen. Kapitel 4 och 5 handlar om Göteborgstiden. Det första av dem fokuserar på hur hennes partiöverskridande nätverk etablerades och hur det ideella engagemanget samspelade med yrkesverksamheten som fotograf, medan det andra är inriktat på rollen som medlem av stadsfullmäktige. Kapitel 6 följer Nelly Thüring under hennes kan-

ske mest intensiva år: som resetalare inför valet i september 1921. I kapitel 7 och 8 undersöks hennes båda mandatperioder som ledamot av riksdagens andra kammare, och hur initiativen där relaterade till Thürings engagemang i flera olika rörelser – inte bara Socialdemokratiska kvinnoförbundet. Om tiden efter att hon dragit sig tillbaka från riksdagen är det svårare att skriva, på grund av bristen på personligt källmaterial. Perioden från 1929 till 1972, då Nelly Thüring var bosatt i Enskede, behandlas kort i kapitel 9. Här bygger framställningen på de artiklar och radioinslag som finns, men i övrigt på sonens levnadsberättelse. Detsamma gäller kapitel 2, där Nelly Thürings unga år behandlas utifrån levnadsberättelsen, kyrkoböcker och lokalhistoriska skildringar.